

МРНТИ16.21.31

Е.Б.Бесіров

А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты,
қолданбалы лингвистика бөлімінің кіші ғылыми қызметкері, магистрант
Алматы қаласы, Қазақстан

ТІЛ – ХАЛЫҚТЫҢ ЖАНЫ

(Елбасының «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласынан
туындаған ойлар)

Аннотация: Жалпы адамзат тілінің пайда болуымен қатар қазақ тілі де өзінің бастапқы таза түркілік табиғатын сақтап қалған. Небір алмағайып замандарда жоғалып кетпей, бүгінгі күнге жеткен ана тіліміз «Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде» деген Елбасының көрегендікпен айтқан сөзінің нақты дәлелі. Қазақ халқы ен-таңбамен қатар ру, тайпа таңбасын да кеңінен қолданып, бір белгімен тұтастай бір сөзді берген жазу мәдениетінің алғашқы әліппесіне жол ашады.

Мақалада Елбасының «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласына орай, VII – VIII ғасырларда қазақ халқының ен-таңбамен қатар ру, тайпа таңбасын да кеңінен қолданғандығы тіл білімінің лингвистика, этнолингвистика саласы тұрғысынан анықталып және қазақтың алғаш пиктографиялық жазуды (суретті жазу) пайдаланғандығы сөз болады.

Тірек сөздер: пиктографиялық жазу, ен-таңба, тіл, лингвистика, этнолингвистика, этномәдениет, жазу және т.б

Е.Бесіров

младший научный сотрудник отдела прикладной лингвистики,
Института языкознания имени А.Байтұрсынова, магистрант,
Алматы, Казахстан

ЯЗЫК – ЭТО ДУША НАРОДА

Аннотация. Наряду с появлением общечеловеческого языка казахский язык сохранил свою первозданную чисто тюркскую природу. «Будущее Казахстана – на казахском языке» – это наглядное свидетельство того, что Елбасы сказал, не теряясь в небывалых временах, и дошедший до наших дней родной язык. Казахский народ, наряду с Ен-тангомом, широко использует родовые и племенные знаки, что открывает путь к первой азбуке письменности, давшей одним знаком целое слово.

В статье отмечается, что согласно статье «Семь граней Великой степи», в VIII-VIII веках широкое использование казахского фольклора и племенного характера

использовалось в области лингвистики, этнолингвистики и использовалось первое казахское пиктографическое письмо (изобразительное письмо).

Ключевые слова: пиктографическое письмо, знак, язык, лингвистика, этнолингвистика, этническая культура, письмо и т. д.

E.Besirov

junior Researcher of the Department of Applied Linguistics,
A. Baitursynyly Institute of the Linguistics, Master's student,
Almaty, Kazakhstan

LANGUAGE IS THE SOUL OF THE PEOPLE

Annotation. Along with the appearance of the universal human language, the Kazakh language has preserved its pristine purely Turkic nature. «The future of Kazakhstan is in the Kazakh language» is a clear evidence of what Elbasy said, without getting lost in unprecedented times, and the native language that has come down to our days. The Kazakh people, along with the en-tanba, widely use generic and tribal signs, which opens the way to the first alphabet of writing, which gave a whole word with one sign.

The article notes that according to the article «Seven Facets of the Great Steppe», in the VIII-VIII centuries, the widespread use of Kazakh folklore and tribal nature was used in the field of linguistics, ethno-linguistics and the first Kazakh pictographic letter (pictorial letter) was used.

Keywords: pictographic writing, character, language, linguistics, ethnolinguistics, ethnic culture, writing, etc.

«Біз айтқалы отырған зор мәдени жетістіктер шоғыры даламызға сырттан келген жоқ, керісінше, көпшілігі осы кең – байтақ өлкеде пайда болып, содан кейін Батыс пен Шығысқа, Күнгей мен Теріскейге таралды», – деп жазды Елбасы өзінің «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласында [1]. Олай болса, қазақтың сайын даласының қойнауы құпияларға толы. Ғылым мен технологияның қарыштап қарқынды дамуы осы құпиялар сырын ашуға барынша ықпал етті. Десек те, құпиялар сырын ашудың қайнар көзі тарихымызбен тамырлас, өткенімізбен өзектес болғандығында. Халқымыздың бүгінгі қол жеткен толағай табыстарының әлемдік деңгейде көрінуі – еліміздің елдігінде, жұртымыздың жұдырықтай жұмылуында деп білемін. Елдің елдігі – тілінде. Тарих толқынының қайсыбір беттерінде қалып қоймай, бүгінгі жас ұрпақ еншісіне аман-сау жеткен қасиетті ана тіліміздің ерлігі – өміршендігінде болса керек. Дүниежүзі тілдер классификациясына, оның шығу тарихына көз жүгіртсек, қаншама тілдер қолданысқа енбей өлі тілдер қатарынан орын алды, енді біреулері мүлдем жойылып кеткен. «Туғанда дүние есігін өлеңмен ашып, денесі жер қойнына өлеңмен кірген» әнші халықтың «еңкейген кәрісі мен еңбектеген баласына» дейін импровизаторлықтың өлмес үлгісін паш еткен ақын халықтың жазу – сызу өнері болған жоқ дегенге кім сенер сірә?!

Өрістегі малына ен салуды, ру атына таңба салуды ойлап тапқан қазақ халқын данышпан емес деп кім айта алар сірә?! Қыбырлаған тірі жан иесіне құйттай да қиянаты жоқ қазақ халқы дәл осы тастағы таңбалар арқылы алғашқы әліппесін ашқан болар. «Дархандығы даладай аңғалдығы баладай «аттың жалында түйенің қомында» өскен халқымыздың жазу – сызу өнері түрік қағанаттары дәуіріне тіреледі. Заманына сай біршама дамыған мәдениеті болған, сөз өнерін ерекше қастерлеген ата – бабаларымыз VII – VIII ғасырлардың өзінде мәңгі өлмес мұралар жасады. Ғылымда «Орхон – Енисей жазулары» деп аталатын, түрік тайпаларының байырғы – қоныс мекендерінен табылған бұл ескерткіштер қазір адамзат мәдениетінің, этномәдениетінің даму тарихындағы ең елеулі жәдігерлердің бірі деп саналып отыр. Төменде 1-суретте тасқа жазылған таңбалы, суретті сөздер – «Орхон – Енисей жазулары» көрсетілген [2].

Орхон-Енисей жазбалары – Түркі халықтарының көне дәуірдегі ұзақ ғасырлық мәдениетімен тарихы тұрғысынан баға жетпес құнды дүние. VII-VIII ғасырларда жазылған, Орхон және Енисей өзен бойларында табылған.

ГТХНЖ: ДХДJDYJ>YJY: JD>J
 D>JX: X: JГНУГТГЖ>: <BJJ
 D>J: ГТГС: JГГГХJТ>H: DЖH
 ЧJ: DH<JГH: DХDJDYJ>YJY: J
 YJYТХ>: X>JГ: XJYГJ>H: A
 : ГГСФХ? : JDHHГЧГYГY: ГНГГ
 X: ЧDYJ>JH>JY: JXЖГТХJТ>H
 DЖJYDJJ>YJ: XЖ>H

Білге қаған жазбаларының копиясы

Қызыл (Тыва) қаласындағы тасжазба

1-сурет. «Орхон – Енисей жазулары»

Мал шаруашылығы мен егіншілікті кәсіп етіп, көшпенді ғұмыр кешкен халқымыз алғаш пиктографиялық жазуды (суретті жазу) пайдаланған (2-сурет) [3, 101]. Қазақ қауымында ен-таңба рәміздері о баста малшаруашылығының дамуына байланысты туындаған. Үнемі қозғалыста өріс қуалап жайылатын малдарына осындай ен-таңба салып отырған. Уақ малға ен, ірі қара малына таңба басу – нағыз ұлттық рәміздің бір түріне жатады. Осы орайда өркениет үлгілерінен гөрі малшы қауымының менталитетіне сәйкес келетін ен-таңба жүйесі – малға деген меншікті заңдастырудың ең тиімді жолы болып саналған. Мысалы, төменде қазақ халқының малға салатын ен-таңбалары 3, 4-суреттерде көрсетілген [4, 540].

2-сурет. Пиктографиялық жазулар

Мал құлағы мен мұрнына салатын ендер мен олардың атаулары:

Тілік ен		Сырға ен	
Солақ ен		Ойма ен	
Ой ен / ойық ен		Кесік ен	
Құмырсқаен		Қисық ен	
Кез ен			

3-сурет. Мал құлағы мен мұрнына салатын ендер мен олардың атаулары

Ру-тайпалар ен-таңбалары:

- Дулағ** – ○ “дөңгелек таңба”
- Албан** – ○, ○ “дөңгелек таңба”
- Суян** – ○ “дөңгелек таңба”
- Ботпай** – ○, ○ “дөңгелек таңба”
- Сықым** – ○ “дөңгелек таңба”
- Живыс** – ○ “дөңгелек таңба”

4-сурет. Ру-тайпалар ен-таңбалары

Демек, жалпы адамзат тілінің пайда болуымен қатар қазақ тілі де өзінің бастапқы таза түркілік табиғатын сақтап қалған. Небір алмағайып замандарда жоғалып кетпей, бүгінгі күнге жеткен ана тіліміз «Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде» деген Елбасының көрегендікпен айтқан сөзінің нақты дәлелі. «Асылын ардақтап, қадірлісін қасиет тұтқан қазақ халқы ен-таңбамен қатар ру, тайпа таңбасын да кеңінен қолданып, бір белгімен тұтастай бір сөзді берген жазу мәдениетінің алғашқы әліппесіне жол ашты. Кейінгі зерттеулерге сүйенсек, ру-тайпа таңбалары мен көне түркі жазуы арасында кейбір сыртқы ұқсастықтар бар екендігі айтылған. Жазудың бұл көне түрі әр түрлі суреттер жиынтығынан тұратын, бүтіндей хабарды білдіретін, бөлшектеп, ажырата беруге келмейтін күрделі таңбалар. Адам санасы өсіп, қоғам ілгері қарай дамыған сайын тіл де дами бермек. Н.Ә. Назарбаевтың Болашаққа бағдар: «Рухани жаңғыру» аясында күні кеше ғана келіп жеткен латын графикасы жаңа отаршылық санада емес, тәуелсіздік рухтағы ұлтын сүйетін қазіргі қазақ жастарының патриоттық сезімде қалыптасуына зор ықпалын тигізері сөзсіз.

Қазақ тілі – дүниежүзіндегі ең бай, беделді де бейнелі тілдердің бірі. Халқымыздың қайтпас қайсар қаһарман ұлы Б. Момышұлы: «Тілсізді – айуан дейді. Тілі кедей елді мәдениетсіз, анайы, надан халық деп санайды. Тіл адам баласының негізгі қасиеті болғандықтан, тіл байлығы – елдің елдігін жұртшылығын, әдебиеті мен мәдениетін, өнеркәсібін, қоғам құрылыстары мен салт-санасының жауынгерлік – дәстүр мұрасының қай дәрежеде екенін көрсететін сөздік дәлелді мөлшері», – деген еді өзінің аталы сөзінде.

Қорытындылай келе, VII – VIII ғасырларда «Орхон – Енисей» көне түркі жазулары, соның ішінде қазақ халқының ен-таңбамен қатар ру, тайпа таңбасын да кеңінен қолданғандығы тіл білімінің лингвистика, этнолингвистика саласы тұрғысынан анықталып және қазақтың алғаш пиктографиялық (суретті жазу), пиктограммалық (суретті таңба) жазуды пайдаланғандығы сөз болды және әлі де болса зерттеуді қажет етері сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

[1] <https://egemen.kz/article/178090-nursultan-nazarbaev-uly-dalanynh-zheti-qugu>. [Электрон ресурс]. (жүгіну уақыты 24.11.2018)

[2] <http://bilim-all.kz/article/179-Orhon-Enisei-zhazbalary>. [Электрон ресурс]. (жүгіну уақыты 24.11.2018)

[3] М.Ш. Өмірбекова Сак (Скиф) Тарихы мен мәдениеті. Алматы, 2004, –101б.

[4] Қайдар Ә. Қазақ қандай халық? – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. 540-565 б.